

GYŰLÖLET- BŰNCSELEKMÉNYEK MAGYARORSZÁGON

PROBLÉMÁK, JAVASLATOK, JÓ GYAKORLATOK

ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS

SZERZŐK:

DOMBOS TAMÁS
UDVARI MÁRTON

OLVASÓSZERKESZTŐ:

SÁRKÖZI GÁBOR

TARTALOM

Előszó.....	3
Összefoglaló.....	4
Ajánlások.....	5
A projekt ismertetése.....	10
A gyűlölet-bűncselekmények elterjedtsége.....	10
Jogszabályi környezet.....	11
A nyomozások hiányosságai.....	13
Adatgyűjtés és kutatások.....	16
A látencia.....	18
Képzés és érzékenyítés.....	19
Az áldozatok támogatása.....	20
Megelőzés és tudatformálás.....	21

Trust for Civil Society
in Central & Eastern Europe

A kiadvány megjelenését a Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe támogatta a „Creating a National Hate Crimes Strategy and Action Plan” című projekt keretében.

A jelen dokumentumban kifejtett vélemények nem feltétlenül tükrözik a Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe álláspontját.

Másság Alapítvány
1447 Budapest, Pf. 510
Tel/Fax: (1) 303 89 73
info@neki.hu / www.neki.hu

MÁSSÁG ALAPÍTVÁNY, 2014

ELŐSZÓ

A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI), a Háttér Társaság és a Magyar Helsinki Bizottság 2012 szeptemberében a gyűlölet-bűncselekmények áldozatainak helyzetét segítő munkába kezdett. A „Nemzeti stratégia és cselekvési terv a gyűlölet-bűncselekmények ellen” című projekt a hatósági fellépés megerősítésével kívánt javítani az áldozatok helyzetén. Célunk megvalósítását a gyűlölet-bűncselekmények elleni átfogó fellépésre irányuló nemzeti stratégia és cselekvési terv előkészítésével, az ehhez szükséges háttér tanulmányok elkészítésével láttuk elérhetőnek. A projekt során nagyban építettünk a részvételen alapuló módszerekre, vagyis az érintett áldozati csoportok, civil és állami szereplők bevonására.

A projektet az a tapasztalat hívta életre, hogy Magyarországon az elmúlt években megnőtt az előítéletes indokból elkövetett, ún. gyűlölet-bűncselekmények száma. Ez a legsúlyosabban a romákat, a szexuális és nemi kisebbségeket, a zsidókat, valamint a Magyarországra érkező bevándorlókat és menekülteket érinti. A helyzetet rontja, hogy az egyébként létező jogszabályokat a magyar igazságszolgáltatás és büntetés-szervei nem minden esetben alkalmazzák megfelelően a gyakorlatban. Az állami fellépés erőtlenségére számos nemzetközi szervezet is felhívta a figyelmet.

A projekt keretében részletes tanulmányt készítettünk a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos magyarországi helyzetről, amely az áldozati csoportok körében tartott fórumokra, a szakemberekkel készített interjúkra és a szakirodalom feldolgozására épült. Jelen dokumentum ennek a tanulmánynak a főbb megállapításait foglalja össze. A teljes tanulmány elérhető a neki.hu/gyuloletbuncselekmenyjelentes címen.

A jelentés célközönsége elsősorban az állami döntéshozók, másodsorban a gyűlölet-bűncselekmények kezelése terén aktív civil szervezetek. Elemzésünkkel és ajánlásainkkal ugyanis az állami intézmények részére szándékozunk segítséget nyújtani a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos munkájuk hatékonyabbá tételében.

Bízunk benne, hogy jelen kiadványunkkal ráirányítjuk a figyelmet e problémakör fontosságára, hozzájárulhatunk annak jobb megértéséhez, ajánlásaink pedig segíthetik a civil és állami szereplőket a hatékonyabb fellépésben.

A projektet a Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe támogatta.

Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda
Háttér Társaság
Magyar Helsinki Bizottság

ÖSSZEFOGLALÓ

A jelen dokumentum célja, hogy átfogó képet adjon a gyűlölet-bűncselekmények és állami kezelésük magyarországi helyzetéről, a hatékony fellépést akadályozó tényezőkről. A tanulmány elkészítése során fokozottan törekedtünk arra, hogy a tény- és problémafeltáró munka folyamán alaposan megismerjük mind az állami szervek képviselőinek, mind a civil szervezetek és a legsérülékenyebb áldozati csoportok tagjainak véleményét, tapasztalatait.

Az anyaggyűjtés során hét fő problématerületet azonosítottunk, az ezekhez kapcsolódó részproblémákat jártuk körül és elemeztük a tanulmányunkban, illetve ezekre vonatkozóan dolgoztunk ki ajánlásokat. Az érintett problématerületek az alábbiak:

- Jogsabályi környezet
- A nyomozások hiányosságai
- A látencia
- Az áldozatok támogatása
- Adatgyűjtés és kutatások
- Képzés és érzékenyítés
- Megelőzés és tudatformálás

Összességében megállapítható, hogy a fenti területek közül a legkevesebb probléma a büntetőjogi környezettel van. Álláspontunk szerint a hatályos jogszabályok nagyrészt megfelelő keretet biztosítanak a gyűlölet-bűncselekmények elleni hatósági fellépésre. A jogszabályok alkalmazása, és különösen a nyomozások hatékonysága, illetve a megfelelő jogi minősítés terén már jóval több és alapvetőbb hiányosságot azonosítottunk be. Általánosságban is megállapítható, hogy ezek a gyűlölet-bűncselekmények elleni fellépés központi kérdései. Természetesen a többi problématerületre is nagy hangsúlyt kell fektetni, hiszen a hatékonyság egyik biztosítéka az, hogy a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos problémákra átfogó, egymást erősítő megoldásokat találjunk, de ha a büntetőjogi szabályokat a hatóságok nem érvényesítik, azzal az egész állami fellépés hitelessége kérdőjeleződik meg.

Tanulmányunk központi ajánlása, hogy a Kormány fogadjon el egy, a gyűlölet-bűncselekmények megelőzésével és kezelésével foglalkozó középtávú szakpolitikai stratégiát és ehhez kapcsolódó szakpolitikai programot, melyek biztosítják, hogy erre a jelentős társadalmi problémára megoldás szülessen. A tanulmányban megfogalmazott további ajánlásaink véleményünk szerint alkalmasak arra, hogy megalapozzák ezt az átfogó nemzeti stratégiát.

AJÁNLÁSOK

1. Általános ajánlások

- 1.1 A jelen ajánlások figyelembevételével a Kormány fogadjon el egy gyűlölet-bűncselekmények megelőzésével és kezelésével foglalkozó középtávú szakpolitikai stratégiát és ehhez kapcsolódó szakpolitikai programot.
- 1.2 Civil és állami szereplők részvételével hozzon létre a Kormány egy koordinációs mechanizmust a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos fellépés összehangolására.
- 1.3 A gyűlölet-bűncselekmények témája kapjon prioritást a Kormány rendészeti, igazságügyi, oktatási, romaügyi, menekültügyi és migrációs politikájában, valamint a kormányzati kommunikációban.

2. Büntetőjogi javaslatok

- 2.1 Töröljék a „lakosság egyes csoportjai” fordulatot a közösség tagja elleni erőszak és a közösség elleni izgatás tényállásaiból, vagy
- 2.2 A Legfőbb Ügyész adjon ki körlevelet, illetve a Kúria hozzon jogegységi döntést a „lakosság egyes csoportjai” fordulat értelmezése kapcsán
- 2.3 A Legfőbb Ügyész adjon ki körlevelet, illetve a Kúria hozzon jogegységi döntést a közösség tagja elleni erőszak tényállásának értelmezése kapcsán, amely kitér a többségi csoporthoz tartozók terhére elkövetett bűncselekmények kérdésére, valamint az előítéletes indokból elkövetett, illetve sérülékenységéből adódó bűncselekmények megkülönböztetésére.
- 2.4 A közösség tagja elleni erőszak tényállása egészüljön ki a zaklatás és a rongálás elkövetői magatartására épülő fordulattal.
- 2.5 A Legfőbb Ügyész adjon ki körlevelet a közösség elleni uszítás tényállása kapcsán a jogalkalmazásnak az Alaptörvény vonatkozó új rendelkezéseivel való összhangja megteremtése érdekében.

3. A hatékony nyomozás

- 3.1 Fogadjanak el ORFK utasítás formájában kiadott iránymutatást a gyűlölet-bűncselekmények kezelésére, amely kitér a gyűlölet-bűncselekmények nyomozására, az áldozatok támogatására és a rendőrség megelőzéssel kapcsolatos feladataira.
- 3.2 Vezessék be a gyűlölet-indikátorokra alapozott pontozási rendszert a bűncselekmények előzetes minősítésére, és így a nyomozást folytató hatóság kijelölésére.
- 3.3 Írják elő a rendőrség számára, hogy a napi jelentésekhez készült ügyösszefoglalókban tüntessék fel az esetleges előítéletes indítékra vonatkozó információkat.
- 3.4 A nyomozás során a rendőrség alkalmazza az elkövető(k) beazonosítására és az előítéletes indíték bizonyítására alkalmas valamennyi nyomozati cselekményt, így különösen az elkövető hátterére, előéletére vonatkozó adatok beszerzését, illetve a nemzetközi jogsegély-megkereséseket.
- 3.5 Bátorítsák a rendőrséget és a társszerveket a szélsőséges szervezetekre vonatkozó információkat tartalmazó adatbázisok nyomozások során történő felhasználására.
- 3.6 A rendőrség és az ügyészség teljesítményértékelése során vezessenek be olyan teljesítménymutatókat, amelyek a nehezebb jogi megítélésű ügyek esetén is ösztönzik a hatóságokat a megfelelő vádemelésre.
- 3.7 Javítsák a gyűlölet-bűncselekmények szakvonal működésének személyi feltételeit, különös tekintettel a fluktuáció csökkentésére és a tagok munkaterhelésének csökkentésére.
- 3.8 Biztosítsák a szakvonal koordinátora számára az előítéletes indíték gyanúját felvető ügyek irataihoz való gyors, közvetlen hozzáférést.
- 3.9 Elektronikus levelezőlista és rendszeres személyes találkozók révén biztosítsák a szakvonal tagjai közötti közvetlen szakmai tapasztalatcserét.
- 3.10 A szakvonal alakítson ki rendszeres szakmai tapasztalatcserét a gyűlölet-bűncselekményekkel szembeni fellépés területén aktív civil szervezetekkel és szakértőkkel.

4. A látencia csökkentése

- 4.1 A rendőrség indítson célzott bizalomépítő kampányt a gyűlölet-bűncselekményeknek leggyakrabban kitett áldozati csoportok (továbbiakban: sérülékeny csoportok) körében.
- 4.2 Induljon átfogó médiakampány, amely a gyűlölet-bűncselekmények bejelentésének fontosságát hangsúlyozza.
- 4.3 Biztosítsák a sértettek és tanúk számára, hogy gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos bejelentéseiket közvetlenül a gyűlölet-bűncselekmény szakvonal tagjainál is megtehessek.
- 4.4 A rendőrség honlapján tegyék közzé a gyűlölet-bűncselekmény szakvonal tagjainak rendszeresen frissített listáját, elérhetőségeikkel együtt.
- 4.5 Teremtsék meg a gyűlölet-bűncselekmények interneten keresztül történő bejelentésének lehetőségét, és népszerűsítsék a Telefontanú programot a gyűlölet-bűncselekmények potenciális áldozatai körében.
- 4.6 A rendőrkapitányságok teljesítményértékelése során vezessenek be olyan teljesítménymutatókat, amelyek ösztönzik a rendőrséget a bűncselekmények minél nagyobb arányú regisztrálására.
- 4.7 A Központi Statisztikai Hivatal indítson rendszeresen felvett, nagymintás, reprezentatív adatfelvételt az áldozattá válásról, amely térjen ki a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos bejelentési hajlandóságra. (ld. még: 6.9)
- 4.8 A roma kisebbségi összekötők mintájára vezessék be a más sérülékeny csoportokkal való együttműködésre szakosodott rendőrségi kapcsolattartók intézményét.

5. Az áldozatok támogatása

- 5.1 Tegyék elérhetővé az áldozatsegítő szolgáltatásokat a bűncselekményt a bűnüldöző szerveknek nem jelentő áldozatok számára is.
- 5.2 Tegyék elérhetővé az áldozatsegítő szolgáltatásokat valamennyi Magyarországon tartózkodó külföldi számára, függetlenül a tartózkodás jogszerűségétől.
- 5.3 Tegyék lehetővé, hogy a bűncselekmények sértettjei már a nyomozási szakban is igénybe vehessék a jogi segítségnyújtásról szóló törvény által biztosított ingyenes jogi képviseletet, és erre a lehetőségre hívják fel a figyelmet a sértettek tájékoztatása során.
- 5.4 Tegyék lehetővé, hogy a jogi képviselő mellett a tanú által választott támogató személy is jelen lehessen a bejelentések megtétele, illetve a tanúkihallgatás során.
- 5.5 Rendszeresítsenek a gyűlölet-bűncselekmények áldozatainak szóló, írott tájékoztató anyagot a rendőrségen és az áldozatsegítő szolgálatnál.
- 5.6 Dolgozzanak ki ORFK utasítás formájában elfogadott eljárásrendet a sérülékeny áldozatok beazonosítására, külön nevesítve benne a gyűlölet-bűncselekmények áldozatait.
- 5.7 Teremtsék meg a rendőrségi fellépéssel kapcsolatos, az eljáró rendőr azonosítására alkalmas, de az állampolgárok anonimitását biztosító visszajelzések küldésének lehetőségét, és az így kapott adatokat használják fel a rendőrök teljesítményértékelése során.
- 5.8 Valamennyi áldozatsegítő szolgálat alkalmazzon teljes állású pszichológust a rászoruló áldozatok részére történő pszichológiai segítségnyújtás megfelelő színvonalú és elérhetőségű ellátására.
- 5.9 Biztosítsák az áldozatoknak az áldozatsegítő szolgáltatások igénybevétele során felmerülő költségeik megtérítését.
- 5.10 Az áldozatsegítéshez kapcsolódó állami pályázatok kezeljék kiemelt célcsoportként a gyűlölet-bűncselekmények áldozatait.
- 5.11 Az áldozatsegítő szolgálat létesítsen együttműködési megállapodásokat a gyűlölet-bűncselekmények áldozatainak ellátásával foglalkozó civil szervezetekkel.
- 5.12 Teremtsék meg a lehetőségét, hogy a bejelentés vagy tanúkihallgatás során tett nyilatkozat alapján az áldozatsegítő szolgálat munkatársai kapcsolatba léphessenek az áldozatokkal.
- 5.13 Fordítsanak kiemelt figyelmet az adatvédelmi szempontok érvényesülésére a bejelentések megtétele és a sértettekkel való kapcsolattartás során.

6. Adatgyűjtés és kutatások

- 6.1 Vezessék be a gyűlölet-bűncselekmények statisztikai fogalmát, a gyűlölet-bűncselekmények körébe tartozó valamennyi bűncselekménytípusra kiterjedően.
- 6.2 Teremtsék meg a rendőrségi, ügyészségi és bírósági statisztikai adatgyűjtések összekapcsolhatóságát, amely lehetővé teszi a bűncselekmények adatainak nyomon követését a bejelentéstől a büntetés kiszabásáig.
- 6.3 Egészítsék ki az ENYÜBS rendszer statisztikai adatlapját az előítéletes indítékra vonatkozó általános kérdéssel; *vagy*
- 6.4 Az „előítélet” (jelenleg: „rasszizmus, faji előítélet”) módszer mezőt rendszeresítsék az alábbi bűncselekmények esetén is: zaklatás, rongálás, személyi szabadság megsértése, rágalmazás, jogellenes fogvatartás, alárendelt megsértése, szexuális erőszak, szexuális kényszerítés.
- 6.5 Szüntessék meg a különböző védett csoportokkal kapcsolatos következtelenségeket az ENYÜBS rendszer statisztikai adatlapján.
- 6.6 Biztosítsák az ENYÜBS, illetve VIR adatlapok kapcsán a sértettek betekintési és panasztételi jogát.
- 6.7 Készüljön útmutató a rendőrség és az ügyészség számára a gyűlölet-bűncselekményekhez kapcsolódó ENYÜBS adatlapok kitöltése során felmerülő kérdésekről.
- 6.8 Készüljön éves jelentés a rendőrség, az ügyészség, a bíróságok és az áldozatsegítő szolgálat gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos adataiból, és azt tegyék elektronikus formában széles körben hozzáférhetővé.
- 6.9 A Központi Statisztikai Hivatal indítson rendszeresen felvett, nagymintás, reprezentatív adatfelvételt az áldozattá válásról, amely kitér a gyűlölet-bűncselekményekre, illetve az azokkal kapcsolatos bejelentési hajlandóságra.
- 6.10 Folytassanak kutatást a Rendőrségi Szövegbányász Rendszer segítségével a korábbi évek trendjeinek beazonosítása, a jelenség jobb megértése érdekében.
- 6.11 Folytassanak kutatásokat a sérülékeny csoportok körében a gyűlölet-bűncselekményekkel, illetve a hatóság fellépésével kapcsolatos tapasztalataikról.
- 6.12 Folytassanak kutatásokat a gyűlölet-bűncselekmények elkövetőinek körében az elkövetővé válás okainak feltárására, illetve az ismételt elkövetővé válás megelőzését hatékonyan szolgáló beavatkozások beazonosítására.
- 6.13 Folytassanak kutatásokat a rendőrök, ügyészek és bírák körében a sérülékeny csoportokkal kapcsolatos előítéletek feltérképezésére.

7. Képzés és érzékenyítés

- 7.1 A rendőr szakképzés központi programja egészüljön ki a gyűlölet-bűncselekmények, illetve a sérülékeny csoportok szociokulturális jellemzőinek és szükségleteinek témájával.
- 7.2 A gyűlölet-bűncselekmények témája kapjon kiemelt figyelmet a felsőfokú rendészeti és jogi képzés szakmai tárgyainak (büntetőjog, kriminológia, kriminalisztika) tantervében.
- 7.3 Valamennyi rendőrkapitányság bűnügyi vezetője és ügyeletes tisztje részesüljön a gyűlölet-bűncselekményekkel foglalkozó gyakorlati jellegű továbbképzésben.
- 7.4 Hozzanak létre a rendőrségen belül a gyűlölet-bűncselekményekkel, illetve a sérülékeny csoportokkal kapcsolatos, helyi szintű rendőrképzések megtartására alkalmas trénerkből álló hálózatot.
- 7.5 Biztosítsanak rendszeres továbbképzést a gyűlölet-bűncselekmények elleni szakvonal munkatársai számára.
- 7.6 Szervezzenek továbbképzést az áldozatsegítő szolgálatokkal kapcsolatban álló pszichológusok számára a gyűlölet-bűncselekmények áldozatainak terápiájáról.
- 7.7 Szervezzenek továbbképzést az iskolákban működő bűnmegelőzési tanácsadóknak a sérülékeny csoportokkal kapcsolatos, valamint az iskolai zaklatás és a gyűlölet-bűncselekmények megelőzésére vonatkozó ismeretekről.
- 7.8 Rendszeresen szervezzenek továbbképzéseket a gyűlölet-bűncselekményekről az ügyészek és a bírák számára.

- 7.9 Fejlesszenek ki és tegyenek hozzáférhetővé a gyűlölet-bűncselekményekkel, illetve a sérülékeny áldozati csoportokkal kapcsolatos e-learning tananyagot a rendőrök, ügyészek, bírák és az áldozatsegítő szolgálat munkatársai számára.
- 7.10 A közép- és felsőfokú rendészeti, illetve jogi képzésben résztvevő valamennyi hallgató vegyen részt a sérülékeny csoportokkal kapcsolatos, tapasztalati szakértők által tartott érzékenyítő programban.
- 7.11 Célzott pályázatokkal segítsék a magyarországi kisebbségek, illetve a határon túli magyar kisebbségek terhére elkövetett gyűlölet-bűncselekményekkel foglalkozó civil szervezetek közötti szakmai tapasztalatcserét.

8. Megelőzés és tudatformálás

- 8.1 Dolgozzák ki a gyűlölet-bűncselekmények fogalmának közérthető meghatározását és népszerűsítsék széles körben.
- 8.2 A rendőrség és az áldozatsegítő szolgálat honlapján alakítsanak ki egy gyűlölet-bűncselekményekkel foglalkozó, szakmai anyagokat és rendszeresen frissülő híreket tartalmazó aloldalt.
- 8.3 A nemzetközi példák alapján a pártfogó felügyelet és a javítóintézetek dolgozzanak ki és működtessenek a szélsőséges beállítódás csökkentését célzó programot a gyűlölet-bűncselekmények elkövetői számára.
- 8.4 Az iskolai agresszió megelőzését és kezelését célzó programok külön térjenek ki az előítéletes indítékből elkövetett erőszak és zaklatás (bullying) megelőzésére és kezelésére.
- 8.5 Módosítsák a Nemzeti Alaptantervet és a kerettanterveket, hogy azok valamennyi sérülékeny csoport iránt elfogadó, toleráns beállítódás fejlesztését tűzzék ki célul.
- 8.6 Nyújtsanak anyagi és erkölcsi támogatást a sérülékeny csoportok iránti elfogadó, toleráns beállítódás kialakítását célzó civil kezdeményezésű iskolai programoknak.
- 8.7 Hozzanak létre a rendőrségnél egy közösségi mediáció terén jártas rendőrökből álló, csoportközi konfliktushelyzetek rendezésére bevethető hálózatot, és biztosítsák a résztvevők folyamatos továbbképzését.
- 8.8 Dolgozzanak ki módszertani útmutatót a helyreállító igazságszolgáltatási módszerek gyűlölet-bűncselekmények esetén való alkalmazásának kérdéseiről, és népszerűsítsék azt az igazságügyi közvetítők körében.
- 8.9 A bűnmegelőzéshez kapcsolódó állami pályázatok kezeljék kiemelt problématerületként a gyűlölet-bűncselekmények témakörét.
- 8.10 Támogassanak az újságírók számára szervezett képzéseket a bűncselekményekről történő tudósítások során figyelembe veendő szakmai etikai normákról, az áldozatok szempontjairól, külön kitérve a sérülékeny áldozatok terhére elkövetett bűncselekmények során követendő alapelvekre.

A PROJEKT ISMERTETÉSE

A projektet az a tapasztalat hívta életre, hogy Magyarországon az elmúlt években megnőtt az előítéletes indokból elkövetett, ún. gyűlölet-bűncselekmények száma. Ez a legsúlyosabban a romákat, a szexuális és nemi kisebbségeket, a zsidókat, valamint a Magyarországra érkező bevándorlókat és menekülteket érinti. A helyzetet rontja, hogy a létező jogszabályokat a magyar igazságszolgáltatás és bűnüldözés szervei nem minden esetben alkalmazzák megfelelően a gyakorlatban. Az állami fellépés erőtlenségére számos nemzetközi szervezet is felhívta a figyelmet.

A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI), a Háttér Társaság és a Magyar Helsinki Bizottság e körülmények miatt határoztak úgy, hogy egy nemzeti stratégiai és cselekvési terv előkészítését megcélzó programba kezdenek. A kormányzati és civil szereplők együttműködésére épülő projekt első lépése a gyűlölet-bűncselekmények előfordulásának mennyiségi és minőségi felmérése volt, ezt követte az igazságszolgáltatás, illetve a nyomozó hatóságok és egyéb, a gyűlölet-bűncselekményekkel, vagy azok

áldozataival foglalkozó állami szervek hozzáállásának megismerése. E helyzetértékelésnek az eredményét tartja most kezében az olvasó.

A projekt első szakaszában azt tűztük ki célul, hogy megismerjük a gyűlölet-bűncselekmények áldozatainak tapasztalatait. A NEKI a roma közösségek, a Háttér Társaság az LGBT közösség, a Magyar Helsinki Bizottság pedig a menekültek körében szervezett áldozati fórumokat, ahol a hatóságok fellépésével kapcsolatos tapasztalatokat gyűjtöttük össze és dokumentáltuk. A hét, egyenként 3 óra hosszúságú fórumon közel 120, a gyűlölet-bűncselekményeknek leggyakrabban kitett csoporthoz tartozó résztvevő tapasztalataival, véleményével ismerkedtünk meg.

Ezt követően az állami intézményrendszer különböző szereplőinek (rendőrök, ügyészek, bírók, áldozatsegítők, kutatók és oktatók, valamint a minisztériumok képviselőinek) véleményét tártuk fel egyéni interjúk segítségével. Összesen huszonöt interjú készült, a szakmacsoportok között arányosan megosztva, úgyelve rá, hogy mind fővárosi, mind pedig vidéki szakembereket meghallgassunk. Az interjúk kidolgozott tematikát követték: a résztvevőknek nyílt kérdésekre kellett válaszolniuk, így lehetőségük volt véleményüket szabadon kifejezni. Az interjúk hossza 58 és 146 perc között változott. A beszélgetések során külön figyelmet szenteltünk a gyűlölet-bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépést akadályozó tényezők feltárására.

A fórumokat és interjúkat szakirodalmi kutatás egészítette ki, amelynek során összegyűjtöttük és feldolgoztuk a gyűlölet-bűncselekmények témájában született magyar nyelvű, vagy a magyar helyzettel foglalkozó jog-, rendészeti-, és társadalomtudományi irányultságú szakirodalmakat.

Végül nagyban építettünk a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoportban (gyulotellen.hu) résztvevő, a sértettek számára jogi képviseletet nyújtó civil szervezetek tapasztalataira. A részletes tanulmányban néhány tipikus eset feldolgozásával mutatjuk be a beazonosított problémákat.

A GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEK ELTERJEDTSÉGE

Ha csak a hivatalos bűnügyi statisztikákat nézzük, a gyűlölet-bűncselekmények Magyarországon nem jelentenek súlyos problémát: évente néhány tucat ilyen bűncselekményt regisztrálnak csak a hatóságok. Mint arra az adatgyűjtésről szóló fejezetben részletesen is kitérünk, a statisztikák még a hatóságoknak jelentett gyűlölet-bűncselekmények számát sem tükrözik pontosan. Ugyanakkor – ahogy erről a Látencia című fejezetben beszámolunk –, a megkérdezett szakértők jelentős többsége szerint e bűncselekménytípusra kifejezetten jellemző a látencia.

A gyűlölet-bűncselekmények magyarországi látenciájának mértékére a 2005-ös, az Európai Unió Bizottsága által finanszírozott, standard nemzetközi módszertant használó European Crime and Safety Survey (EU ICS) reprezentatív kutatás adataiból következtethetünk. A kutatás adatai szerint Magyarországon a válaszadók vagy közvetlen környezetük tagjainak 1%-a vált gyűlölet-bűncselekmény áldozatává a 2001-2005 közötti időszakban. Összehasonlításképpen ugyanerre az időszakra gépjárműlopásról 3,3% számolt be. A hivatalos statisztikák szerint 2001-2005 között 42.329 gépjárműlopás és 42 nemzeti, etnikai, faj, vallási csoport tagja elleni erőszak vált ismertté. Mindezek alapján az valószínűsíthető, hogy a gyűlölet-bűncselekmények 99,7%-a nem került jelentésre, vagy a hatóságok azt nem minősítették gyűlölet-bűncselekménynek.

A gyűlölet-bűncselekmények hivatalos statisztikáknál jóval nagyobb elterjedtségére az egyes áldozati csoportok körében nem reprezentatív, közösségi mintán végzett kutatásokból is következtethetünk. Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének (FRA) 2012-es EU MIDIS kutatása szerint a megkérdezett magyar romák (n=500) 19%-a vált vélt rasszista indokból elkövetett súlyos zaklatás, bántalmazás vagy fenyegetés áldozatává az elmúlt 12 hónapban. Az MTA Szociológiai Kutatóintézet és a Háttér Társaság 2010-es közös kutatása (n=1674) szerint a válaszadók 15,6%-át érte már élete során szexuális irányultságával vagy nemi identitásával összefüggésben erőszakos támadás. 4,4%-ukat az elmúlt 12 hónap során. A transzneműekkel szembeni erőszak szintje ennél is magasabb: 26,2%-ukat támadták meg életük során, 11,7%-ukat az elmúlt 12 hónapban. Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének 2013-as, antiszemitizmus-

sal foglalkozó kutatásában résztvevők (n=528) 6%-a számolt be az elmúlt öt évben öt zsidósága miatt ért fizikai erőszakra vagy fenyegetésre. Hasonló magyar kutatások a külföldiek és menekültek áldozattá válásáról nem állnak rendelkezésre.

A probléma súlyát az áldozati csoportok körében tartott fórumok is visszaigazolták: számos résztvevőnek volt személyes vagy közvetlen környezetéből származó tapasztalata gyűlölet motiválta incidensekről, amelyek az utcai beszólásoktól kezdve a komoly orvosi ellátást igénylő sérülést okozó bántalmazásokig terjedtek.

JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET

A magyar büntetőjog a gyűlölet-bűncselekmény fogalmát nem ismeri, de a Büntető Törvénykönyv több bűncselekménye is besorolható ide, hiszen több tényállás esetén is jelentőséggel bír a valamely védett csoport elleni ellenzés, előítélet vagy gyűlölet. Interjúalanyaink legtöbbször a közösség tagja elleni erőszak; a közösség elleni uszítás; a népiirtás; az apartheid; a vallási tisztelet tárgya, temetkezési hely elleni lopás, rongálás; a lelkiismereti és vallásszabadság megsértése; az önkényuralmi jelképek használata; valamint a nemzeti szocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása bűncselekményeket sorolták ide.

Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy az előítéletes indíttatásból fakadó elkövetés a fenti eseteken túl más bűncselekmények esetében is lényeges körülmény lehet. Az ilyen jellegű elkövetés ugyanis a bírói gyakorlat szerint aljas indokúnak vagy célúnak minősül, ami több bűncselekmény esetén az alapeset minősített tényállásának alkalmazását követeli meg. Az aljas indokból való elkövetés az emberölés, a testi sértés, a személyi szabadság megsértése, a rágalmozás, a jogellenes fogvatartás, illetve az alárendelt megsértése bűncselekmények esetén minősítő körülmény. Ugyancsak a bírói gyakorlat alakította ki azt a szabályt, amely szerint az előítéletes elkövetés a büntetés kiszabásánál súlyosító körülményként értékelendő.

Az anyagi jogszabályok közül részletesen a közösség tagja elleni erőszak és a közösség tagja elleni uszítás bűncselekményeket vizsgáltuk meg. Ezek a jogszabályhelyek fedik le ugyanis a legáltalánosabban és legszélesebb körben a gyűlöletcselekményeket, és alkalmazásuk, illetve alkalmazásuk szükségessége a gyakorlatban is a legtöbbször merül fel ilyen cselekmények elkövetése esetén.

A közösség tagjai elleni erőszak tényállása kapcsán három problématerületet azonosítottunk be, bár ezek megítélése a meginterjúvolt szakemberek körében jelentős eltéréseket mutatott. Az első ilyen kérdés, hogy a bűncselekményt a többséghez tartozó etnikai, nemzeti vagy akár szexuális irányultság szerinti csoport elleni is el lehet-e követni? A másik kérdés, hogy a „lakosság egyes csoportjai” fordulat mely csoportképző tulajdonságokra vonatkoztatható? Alkalmazható-e ez a bűncselekményi tényállás például foci-drukkerek vagy más szubkulturális csoportok (pl. a sokat idézett bélyeggyűjtők) esetében? A harmadik kérdés, hogy a tényállás megállapíthatóságához szükséges-e az adott társadalmi csoporttal szembeni előítélet, vagy a társadalmi csoporthoz való tartozás mint kiválasztási szempont önmagában is elég-e? Ez utóbbi eset azzal járhat, hogy pl. az idős vagy fogyatékos emberek terhére elkövetett bűncselekmények abban az esetben is gyűlölet-bűncselekménynek minősülnek, ha annak oka nem a csoporttal szembeni előítélet, hanem az elkövető azon vélelme, hogy e csoport esetén a bűncselekmény végrehajtása könnyebb vagy a lebukás esélye kisebb. (A külföldi szakirodalom ezt az előítéletes indíték helyett sérülékenységgnek nevezi).

A civil szervezetek által megfogalmazott kritikákkal, vagyis hogy a jelenlegi szabályozás olyan tágra szabja a védett csoportok körét, hogy az a jogalkotó eredeti céljától eltérő alkalmazást is lehetővé tesz, több interjúalanyunk is egyetértett. Ugyanakkor voltak olyanok is, akik szerint a védett csoportok körének korlátozása nem indokolt, biztosítani kell, hogy a jogszabály esetlegesen nem nevesített új csoportokat is védelemben részesítsen. E vitában jelen tanulmány keretei között nem kívánunk állást foglalni, de annyit mindenképpen megjegyeznénk, hogy a hatályos jog ennyire eltérő értelmezése a következetlen jogalkalmazás veszélyével jár, illetve az értelmezési bizonytalanság bénítóan hathat egyes jogalkalmazó szervekre, ezért mindenképpen javasolt az értelmezések összhangját megeremtő lépéseket tenni.

A civil szervezetek arra is felhívták a figyelmet, hogy a jelenlegi szabályozás nem fed le minden tipikus előítélet indíttatású bűncselekményt, így különösen a zaklató, illetve rongáló jellegű elkövetési magatartásokat, mivel ezek nem részei a közösség tagjai elleni erőszak tényállásának, és az aljas indokot sem tartalmazzák minősítő körülményként. A vagyoni elleni gyűlölet-bűncselekmények büntethetővé tétele mellett az alapvető jogok biztosa is kiállt.

A közösség tagja elleni erőszak tényállásának értelmezésénél is nagyobb problémát jelent a közösség elleni uszítás megítélése. Az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy e tényállás jelenleg „alvó állapotban” van, a bíróságok korábbi rendkívül megszorító értelmezése miatt a rendőrség és az ügyészség a gyakorlatban alig használja ezt a minősítést. Annak kapcsán viszont már eltérőek voltak az álláspontok, hogy szükséges-e a jogszabály módosítása, vagy elég a kialakult rossz értelmezési gyakorlatot megváltoztatni. Több, elsősorban minisztériumi háttérrel rendelkező interjúalany is megjegyezte, hogy a gyűlöletbeszéd elleni fellépés alkotmányos alapját megteremtő 4. Alaptörvény módosítás e téren hozhat változást, de abban, hogy e változásnak a jogalkalmazásban magától kellene bekövetkeznie, vagy jogalkotási lépésekre is szükség van hozzá, már nem volt egységes álláspont.

A NYOMOZÁSOK HIÁNYOSSÁGAI

A gyűlölet-bűncselekmények kiemelt kezelése nemcsak a magasabb büntetési tételekben, de sajátos eljárási szabályokban is megmutatkozik. A testi sértés alapesetével szemben a közösség tagja elleni erőszak nem csak magánindítványra, hanem hivatalból üldözendő bűncselekmény. A közösség tagja elleni erőszak és a közösség elleni uszítás nyomozása megyei, fővárosi hatáskörbe tartozik. Az Országos Rendőr-főkapitányság 2012. január 1-jén egy gyűlölet-bűncselekményekkel foglalkozó külön szakvonalat is létrehozott, amelynek tagjai a megyei/fővárosi rendőr-főkapitányságokon ilyen bűnügyekben nyomoznak.

A szakvonallétrehozásának célja, hogy növelje a gyűlölet-bűncselekmények nyomozásának hatékonyságát, a munka szakmai színvonalát. A szakvonallétrehozásának célja, hogy növelje a gyűlölet-bűncselekmények nyomozásának hatékonyságát, a munka szakmai színvonalát. A szakvonallétrehozásának célja, hogy növelje a gyűlölet-bűncselekmények nyomozásának hatékonyságát, a munka szakmai színvonalát. A szakvonallétrehozásának célja, hogy növelje a gyűlölet-bűncselekmények nyomozásának hatékonyságát, a munka szakmai színvonalát.

A hatékony nyomozások egyik legfőbb akadálya, hogy a jogalkalmazók (elsősorban a rendőrség és az ügyészség) nem veszik megfelelően figyelembe azokat a körülményeket, amelyek arra utalnak, hogy egy adott ügyben gyűlölet-bűncselekmény történt. A gyűlölet-bűncselekmények nyomozására kidolgozott ún. indikátor-alapú nyomozás Magyarországon jószerivel ismeretlen, az interjúalanyok többsége csak az elkövető verbális megnyilvánulását tudta ilyen indikátorként megemlíteni. Csak egy-egy (továbbképzésen korábban részt vett szakember) említette az elkövetés helyéhez, idejéhez, illetve a gyanúsított személyéhez, háttéréhez kapcsolódó indikátorokat. Ebből gyakran az következik, hogy a megvalósult bűncselekménynél kevésbé súlyos bűncselekmény kapcsán folyik a nyomozás, a vádemelés és végül a büntetés kiszabása. Ezt a jelenséget hívják alulminősítésnek. A civil szervezetek praxisában számos olyan ügy található, ahol csak a jogi képviselővel eljáró sértett beadványai következtében minősítették a bűncselekményt közösség tagja elleni erőszaknak. Ez arra utal, hogy megfelelő külső kontroll nélkül (márpedig a korlátos kapacitások miatt ilyen kontrollt a civil szervezetek nem tudnak minden esetben gyakorolni) az alulminősítés rutinszerű.

További, nyomozáshoz köthető hiányosságként értékelhető, hogy a nyomozó hatóság tagjai gyakran nem élnek minden rendelkezésre álló nyomozati cselekménnyel. Az elkövető személyi háttérére, előéletére vonatkozó adatok alapos felkutatása különösen nagy mulasztásként értékelhető; ahogyan az is, hogy a nemzetközi jogsegély adta lehetőségeket nem aknázzák ki olyan esetekben, ahol az elkövetés vagy az előkészület külföldi számítógépes szerverek igénybevételevel történik.

A hatékony nyomozást hátráltatja az is, hogy a rendőrség és az egyes társszervezetek (pl. Alkotmányvédelmi Hivatal, egyéb nemzetbiztonsági szervek) között kommunikáció és információcsere a gyakorlatban nem működik megfelelően, holott a társszervezetek számos olyan, a szélsőséges szervezetek működésével és tagságával kapcsolatos információval rendelkeznek, amelyek a gyűlölet-bűncselekmények kapcsán folyó nyomozásokat nagyban segíthetnék.

A nyomozati hiányosságok alapvető következménye, hogy a nyomozó hatóság számos lényeges, büntetőjogilag releváns körülményt nem vesz figyelembe eljárása során. Így a lefolytatott nyomozások hatékonysága nagymértékben csorbul.

Kutatásunk egyik legfőbb kérdése az egyik legjelentősebb nyomozási hiányosság, az alulminősítés okainak feltárása volt, hiszen csak a pontos okok beazonosítása esetén alakítható ki a problémát kiküszöbölő beavatkozás.

A legkézenfekvőbb, és a kutatási eredmények alapján erősen valószínűsíthető egyik ilyen ok a gyűlölet-bűncselekmények áldozatává váló csoportok tagjaival (elsősorban romák és LGBT emberek) szembeni rendőri előítélet. Mint ahogy azt több interjúalanyunk is kifejtette, a hatóságok munkatársai sem függetleníthetik magukat teljesen attól a társadalmi közegtől, amelyben működnek: az ösztársadalmi előítéletek a hatósági munkába is beszivárognak. A rendőrök, illetve a jogász- és rendőrhallgatók körében végzett, az előítéletesség magas fokát mutató kutatásokat interjúalanyaink többsége is visszaigazolta. Megalapozottan feltételezhető, hogy ezen jelenségek is megtalálhatók a nyomozati hiányosságok mögött.

Az a körülmény, hogy a nyomozó hatóságok szakembereinek képzése során sem az alap-, sem a továbbképzésben nem jelenik meg a gyűlölet-bűncselekmények témája (erről bővebben lásd a Képzés és érzékenyítés című fejezetet), ugyancsak oka lehet a nyomozási hiányosságoknak. A vonatkozó speciális ismeretek hiánya nyilvánvalóan hozzájárul ahhoz, hogy a nyomozó hatóság képviselője nem ismeri fel a gyűlölet-bűncselekményt jelző körülményeket, vagy nem képes a megfelelő nyomozási stratégiát alkalmazni.

Ezen egyéni szintű problémák mellett ugyanakkor az alulminősítés mögött egyértelmű intézményi okok is állnak. A legfontosabb ilyen ok a statisztikai szemlélet és az eredménykényszer a nyomozók és az ügyészek munkájának értékelése során. Amíg egy nyomozó teljesítményét pusztán az alapján ítélik meg, hogy minél több nyomozást, minél rövidebb idő alatt eredményesen lezárjon, az ügyészt pedig az alapján, hogy a bíró megállapította-e a vádemelés szerinti bűncselekményt (váderedményesség), a nyomozók nem lesznek motiváltak a bonyolultabb bizonyítást igénylő ügyek feltárásában. Ez arra ösztönzi őket, hogy inkább az egyszerűen bizonyítható ügyekre fókuszáljanak, vagy a motiváció bizonyításától eltekintsenek, és csak az alpbűncselekményre terjesszék ki a nyomozást, az ügyészeket pedig arra, hogy biztosra menve, inkább csak az alpbűncselekmény kapcsán emeljenek vádat.

A statisztikai szemlélet és a hatásköri szabályok kombinációja sajátos gátló hatást fejt ki: a statisztikák javítása érdekében minden szereplő arra törekszik, hogy azokat a bűncselekményeket, amelyeknél ismert az elkövető, magánál tartsa, az ismeretlen, illetve nehezen felderíthető tettes által elkövetett eseteket pedig távolítsa magától. Ennek eredményeként a könnyen felderíthető ügyeknél a helyi rendőrség nem a helyes minősítéssel látja el az ügyet, így azt nem kell a megyei főkapitányságnak átadnia. A megyei főkapitányság ugyan érdekelt lenne az ilyen ügyek átvételében, de azokról nem is értesül. A felügyeleti jogot gyakorló megyei főkapitányság a nehezen felderíthető ügyeket hasonló okokból próbálja magától távol tartani, és ezt úgy teheti meg, hogy azokat nem minősíti közösség tagjai elleni erőszaknak, hanem visszaküldi a helyi kapitányságnak.

A legtöbb interjúalanyunk egyetértett azzal, hogy a nyomozási hatékonyság a nyomozó munka specializációjával, illetve az érintett nyomozók célzott továbbképzésével lenne javítható. A specializáció viszont csak akkor tud működni, ha az ügyek valóban eljutnak az arra szakosodott szervezeti egységhez vagy nyomozóhoz. Ennek az a feltétele, hogy a gyűlölet-motivációra vonatkozó információk sokkal szisztematikusabb és transzparensabb módon jelenjenek meg a rendőrségi aktákban: például standardizált nyelvhasználat, kulcsszavazás vagy az erre a vonatkozó információk szerepeltetése a rövid ügyösszefoglalókat tartalmazó napi jelentésekben. Ez utóbbi előnye, hogy az ügyésznek lehetősége lenne az akta alapos áttanulmányozására, és saját hatáskörében korrigálni a hibás minősítéseket, mivel az összefoglalókat a nyomozás felügyeletét ellátó ügyészségnek is megküldik.

A nemzetközi tapasztalatok alapján a gyűlölet-bűncselekmények első minősítésének rendkívüli jelentősége van a nyomozás sikerességére nézve. Ha ugyanis eleve a megfelelő minősítéssel indul a nyomozás, az könnyebben eltalál a speciálisan felkészített nyomozóhoz, illetve a nyomozás automatikusan kitér a gyűlölet-motiváció feltárására. Ha viszont a minősítés nem megfelelő, e tényezők gyakran elsikkadhatnak, különösen, ha az akta több nyomozó kezén is átmegegy.

Több országban automatikusan gyűlölet-bűncselekményként regisztrálnak és nyomoznak minden olyan esetet, amelyben a sértett vagy valamely tanú a támadást előítéletes indítékúnak értékeli. E módszer követői azzal érvelnek, hogy még mindig könnyebb a nyomozási lépések elvégzése után visszaminősíteni az esetet, mint ki se térni a motiváció kérdésére a nyomozás során, amit utána már lehetetlen korrigálni. Más országokban egy komplexebb, indikátor alapú előzetes minősítést alkalmaznak.

A LÁTENCIA

A gyűlölet-bűncselekményekkel foglalkozó szakirodalom kivétel nélkül súlyos problémaként tárgyalja a látencia kérdését, vagyis hogy az áldozatok jelentős része nem fordul a hatóságokhoz az őket ért, előítéletes indítékból elkövetett támadások esetén. A kutatásban részt vevő szakemberek véleménye e kérdésben megosztott volt, jelentős többségük azonban a szakirodalomhoz hasonlóan úgy ítélte meg, hogy a látencia komoly problémát jelent. Több interjúalany is kiemelte, hogy a különböző áldozati csoportok esetében ez a probléma eltérő mértékben van jelen. Leginkább a romákat, az LMBT embereket és a külföldieket érinti, a zsidó áldozatokat kevésbé. Őket az interjúalanyok kifejezetten tudatos, a hatóságokkal jó viszonyt ápoló csoportként írták le.

A látencia mögött meghúzódó okok kapcsán is hasonló különbségekről számoltak be a megkérdezett szakemberek. Általános problémaként írták le a hatóságokba vetett bizalom alacsony szintjét, a hatóságok előítéletességétől és a másodlagos viktimizációtól való félelmet. Elsősorban a romák és a külföldiek esetén emelték ki többben a jogi ismeretek hiányát. A legtöbb válaszadó szerint az LMBT emberek esetén komoly problémát jelent az attól való félelmük, hogy az eljárás miatt kiderül szexuális irányultságuk vagy nemi identitásuk, illetve hogy a védett tulajdonság miatti szegyenérzetük akadályozza őket a bejelentésben. Több interjúalany kiemelte, hogy ez a szegyenérzet nemcsak az LMBT emberekre, de kisebb mértékben más stigmatizált csoportok tagjaira is jellemző lehet. A válaszadók nagyon megosztottak voltak abban a kérdésben, hogy az elkövetők retorziójától való félelem mennyiben jelent fokozott problémát a gyűlölet-bűncselekmények feltárásában. Egy-egy válaszadó további okokat is említett, így például a romákkal kapcsolatban elhangzott, hogy nehezen tudnak a hatóságok előtt sértetti pozícióban megjelenni, mert közösségként inkább elkövetőként vannak számon tartva. Szóba került, hogy a gyűlölet-bűncselekmények egy részét rendőrök követik el, és az összetartó rendőrségi szervezeti kultúra miatt az áldozatok (reálisan) úgy ítélik meg, hogy nincs esély az eljárás sikerességére, illetve hogy az áldozatok attól tarthatnak, hogy a hatóságok nem hisznek nekik.

A látenciára vonatkozó meglátásokat az áldozati csoportok körében szervezett nyilvános fórumok is megerősítették. Az LMBT csoport körében tartott fórumok mindegyikén több, a büntetőjogi üldözés szintjét elérő, személyesen átélt esetről számoltak be a résztvevők, de egyetlen esetben sem fordultak az áldozatok a hatóságokhoz. A romák körében tartott fórumok általános tapasztalata a romák és a rendőrök közötti nagyon magas szintű bizalmatlanság, kommunikációs szakadék, amely jelentősen hozzájárul a romák ellen elkövetett – nem csak előítélet alapú – bűncselekmények látenciában maradásához. A menekültek, külföldiek részvételével tartott fórumokon olyan eset is említésre került, ahol a rendőrök annak ellenére nem voltak hajlandóak még a feljelentést sem felvenni, hogy a támadás sérüléssel is járt.

Ez utóbbi eset arra is rávilágít, hogy a látencia nem csak az áldozat bejelentési hajlandóságán, hanem a hatóságok regisztrációs hajlandóságán is múlik. A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoportban működő, jogi képviseletet nyújtó civil szervezetek praxisában több olyan eset is volt, ahol a rendőrség egészen addig nem foglalkozott a sértett bejelentésével, amíg az jogi képviselővel meg nem jelent.

A rendőrség háritó magatartása mögött nem csak az egyes rendőrök esetleges előítéletessége vagy a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos érzéketlensége húzódik meg, hanem intézményes okok: amíg a rendőrkapitányságok teljesítményének megítélésében központi szerepet játszik a regisztrált bűncselekmények száma (vagyis a regisztrált bűncselekmények számának növekedését a rendőrség rossz teljesítményeként értékeli), a rendőrség egyértelmű érdeke, hogy minél több bűncselekményt látenciában tartson. Az ilyen negatív intézményi ösztönzők kiiktatása nélkül nem várható, hogy a rendőrkapitányságok érdekeltté váljanak a látencia csökkentésében.

AZ ÁLDOZATOK TÁMOGATÁSA

A kutatásban megkérdezett szakemberek többsége egyetértett abban, hogy a gyűlölet-bűncselekmények áldozatainak sajátos szükségletei vannak. Ezen szükségletek részben a gyűlölet-bűncselekmények áldozatra gyakorolt hatásának sajátosságaiból, részben pedig az ügyek bonyolultságából, illetve az áldozati csoportok speciális helyzetéből adódnak. A szakirodalom megállapításaival összhangban az interjúalanyok is azt hangsúlyozták, hogy a gyűlölet-bűncselekmények traumatizáló hatása nagyobb lehet, mivel a személyiség lényegi részét képező identitás válik a támadás tárgyává. Az áldozatoknak tehát pszichológia támogatásra lehet szükségük identitásuk megerősítése érdekében. Ugyanakkor többben azt is kiemelték, hogy a támadás hatására az áldozatban a támadó csoportjával szembeni ellenérzések túlzottan felerősödhetnek, ami a csoportközi konfliktusok növekedésével járhat, ezért fontos a csoporthibáztatás csökkentését alkalmazó terápiák használata is. Többben kiemelték, hogy a gyűlölet-motiváció bizonyíthatóságának nehézségei, illetve az állami szervek felkészületlensége, előítéletessége miatt az áldozatok sokszor jogi segítségre is szorulnak az eljárás során. A külföldiek esetén problémát jelenthetnek a nyelvi különbségek, romák esetén pedig a hatóságokkal való kölcsönös bizalmatlanság miatt a kommunikáció nehezített.

Az áldozatok támogatásáról Magyarországon az állam által fenntartott Áldozatsegítő Szolgálat, illetve a civil szervezetek gondoskodnak. Az elérhető szolgáltatások a pénzügyi segítségtől (azonnali segély, kárenyhítés), a jogi segítségnyújtáson át a pszichológiai támogatásokig terjednek. Komoly hiányosságként értékelték az interjúalanyaink, hogy az ingyenes jogi segítségnyújtás a nyomozati szakaszban nem érhető el, márpedig a büntetőeljárás kimenetelére itt lehet igazán hatással lenni. Ezen a hiányosságon az áldozatsegítő szolgálat munkatársai informális eszközökkel próbálnak ugyan enyhíteni, de például a sértetti kihallgatáson való részvételt a jogszabályok ügyvédi praxishoz kötik, holott más országokban más végzettségű támogató személyek is jelen lehetnek. Ezt egyébként az EU új áldozatvédelmi irányelve is megköveteli.

Szintén problémát jelent, hogy több megyében még mindig nem érhető el pszichológus, és ahol mégis, ott sem megfelelő óraszámban. Sem az Áldozatsegítő Szolgálat munkatársai, sem a pszichológusok nem kapnak célzott felkészítést a gyűlölet-bűncselekmények áldozataival való foglalkozásra. Volt, aki azt hangsúlyozta, hogy minden áldozat egyéni szükségletekkel rendelkezik, és az empátikus hozzáállás a lényeg. Mások szerint igenis szükség lenne a célzott képzésekre. Ezt a specializált segítséget gyűlölet-bűncselekményekre összpontosító civil szervezetek bevonásával is meg lehetne oldani, de ilyen együttműködési megállapodások nincsenek a szolgálat és a civilek között. Jelentős hiányosság, hogy az áldozatsegítés terén aktív civilek sem foglalkoznak célzottan a gyűlölet-bűncselekmények áldozataival, illetve, ha mégis, inkább a jogi védelemre helyezik a hangsúlyt, célzott pszicho-szociális támogatást ők sem nyújtanak.

Az Áldozatsegítő Szolgálathoz való hozzáférést ugyanakkor számos tényező nehezíti, amely ugyan nemcsak a gyűlölet-bűncselekmények áldozatait érinti, de rájuk különösen negatívan hat. Ilyen például, hogy a szolgáltatásokat csak azok az áldozatok vehetik igénybe, akik ügyében büntetőeljárás indult. Aki tehát nem szeretne hatósághoz fordulni (és mint a látenciáról szóló fejezetben bemutattuk, a gyűlölet-bűncselekmények áldozatai között sok ilyen van), a segítő szolgáltatásokat sem tudja igénybe venni. A külföldiek esetén további problémát jelent, hogy az ellátáshoz való hozzáférés jogszerű magyarországi

tartózkodáshoz kötött, tehát a büntetőeljárást ugyan megindíthatja a nem jogszerűen az országban tartózkodó áldozat, de a segítő szolgáltatásokat már nem veheti igénybe.

Sok áldozat nincs tisztában a számára elérhető áldozatsegítési lehetőségekkel. A rendőrségi tájékoztatás ugyan kötelező, de a gyakorlatban ez olyan formalitást jelent, amelyből a legtöbb áldozat számára nem derül ki, hogy (a pénzügyi segítségen kívül) miért lenne neki érdemes a Szolgálathoz fordulnia. Mindez megmutatkozik az alacsony igénybevételi esetszámában is. Mindössze az áldozatok 9%-a jut el a Szolgálathoz, és döntő többségük csak a pénzügyi segítséget veszi igénybe. További probléma, hogy a Szolgálat a megyeszékhelyeken érhető el, a pszichológiai segítséhez szükséges rendszeres találkozó sok kisebb településen élő számára vállalhatatlan anyagi megterheléssel jár, még ha maga a szolgáltatás ingyenes is.

Az áldozatsegítés területén dolgozó interjúalanyaink kiemelték, hogy a pozitív törekvések ellenére a rendőrségre továbbra sem jellemző az áldozatközpontú megközelítés, sok rendőr nem jár el kellően empatikusan, és erre nincs is igazán motiválva. Ha a rendőri munka értékelése során nem csak az eredményességet, hanem az áldozatok véleményét is figyelembe vennék, a rendőrök sokkal jobban odafigyelnének, hogy miként bánjanak az áldozatokkal.

ADATGYŰJTÉS ÉS KUTATÁSOK

Magyarországon a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban az állami szerveknél célzott adatgyűjtés nem folyik. A hatóságok tudomására jutott bűncselekmények adatait az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS) rendszer tartalmazza. A rendszer a regisztrált bűncselekményeket a hatóságok jogi minősítése – a Btk. paragrafusai, illetve az azon belüli fordulatok – alapján tartja nyilván, illetve egyes bűncselekmények esetén további alábontásokra (módszer és tárgy mező) is lehetőség van. A rendszer a sértettek nemét, életkorát, állampolgárságát és foglalkozását tartalmazza, egyéb személyes jellemzőket (így különösen a gyűlölet-bűncselekmények szempontjából releváns társadalmi csoporthoz tartozását) nem.

A rendszer alapvető problémája, hogy a bűncselekmények besorolása kizárólag a hatóságok minősítésén múlik. Így hiába érzékeli a sértett vagy más tanú a gyűlölet-motívumot, ha ezt a hatóságok nem veszik figyelembe, a gyűlölet-bűncselekménnyel kapcsolatos bejelentés a rendszerben „láthatatlanná” válik, az alulminősített esetek nem követhetőek.

A közösség elleni uszítás és a közösség tagja elleni erőszak esetén a módszer mező megfelelően biztosítja az áldozati csoportok szerinti szétválasztást, ugyanakkor a védett csoport szerinti besorolás a faji, etnikai, nemzeti, vallási csoport terhére elkövetett bűncselekményeknél kötelező, a szexuális irányultság, nemi identitás és fogyatékoság szerinti bűncselekmények esetén azonban csak opcionális.

A rendszer a „rasszizmus, faji előítélet” mint módszer rögzítését lehetővé teszi a népirtás, emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, testi sértés és kapcsolati erőszak tényállásoknál. Nem egyértelmű, hogy miért pont ezen tényállásoknál szerepel csak ez a módszer mező: számos más olyan tényállásnál kimaradt ugyanis, ahol a jogszabály az aljas indokot minősítő körülményként írja elő, illetve több olyan további tényállás is van, amely esetben jellemző az előítéletes indokból történő elkövetés (erről lásd a Jogsabályi környezet című fejezetet). További probléma, hogy a „rasszizmus, faji előítélet” csak a védett csoportok szűk körét fedi le. A vallási csoporthoz tartozás, szexuális irányultság, nemi identitás, fogyatékoság miatti elkövetés esetén ez a megjelölés nem használható. Végül pedig problémát jelent az is, hogy szemben a közösség tagja elleni erőszak és a közösség elleni uszítás tényállásaival, „a rasszizmus, faji előítélet” kódszó használata esetén az áldozati csoportok szerinti szétválasztásra nincs lehetőség. Ez azzal a következménnyel jár, hogy az enyhébb súlyú bántalmazások esetén részletesebb adatok érhetőek el, mint a nagyobb súlyú emberölések esetén.

Az ENYÜBS rendszer további, általános problémája, hogy a regisztrált bűncselekmények adatai a nyomozás lezárásakor, illetve felfüggesztésekor kerülnek a rendszerbe, egy elhúzódozó nyomozás esetén nem ritkán csak az ügy megtörténte után hónapokkal, évekkel. Így hiába hozzák nyilvánosságra az új bűncselekményekre vonatkozó adatokat havonta, a valós trendek ezekből nem, vagy csak nagyon nagy késéssel

állapíthatóak meg. A kutatók véleménye szerint a statisztikai rendszer nem működik kellő megbízhatósággal, sok a hiányosan vagy hibásan kitöltött adatlap.

A sikeresen zárult nyomozások esetén a vádemelésre és a bírósági eljárásra vonatkozó adatok a Vádképviselési Informatikai Rendszerben (VIR), illetve a bírósági statisztikai rendszerben érhetőek el. Mindkét rendszerrel elmondható, hogy az ENYÜBS rendszerrel sokkal kevésbé részletes adatokat tartalmaznak. Ezért nincs lehetőség sem a közösség elleni uszítás, sem a közösség tagja elleni erőszak esetén a védett csoportok szerinti szétválasztásra. Más bűncselekmények esetén pedig nem lehetséges az előítéletes indítékből elkövetett bűncselekményeket más aljas indokból elkövetett bűncselekményektől, vagy ahol az aljas indok nem minősítő körülmény, a bűncselekmény alapeseteitől elkülöníteni. A bírósági statisztikai rendszerben ráadásul az eljárásokat csak egyetlen Btk. tényállás alapján lehet besorolni. Több bűncselekmény együttes elkövetése kapcsán indult eljárásokban esetleges, hogy az ügy melyik bűncselekmény szerinti besorolást kapja. Tehát például egy közösség tagja elleni erőszak és súlyos testi sértés halmazata esetén lehet, hogy az ügy a statisztikai rendszerben csak mint testi sértés jelenik meg.

További alapvető problémát jelent, hogy e rendszerek nem kapcsolódnak össze, tehát nem lehet végigkövetni egy bűncselekmény sorsát a bejelentéstől a büntetés kiszabásáig. Nem lehet megállapítani, hogy például a 2007 évben gyűlölet-bűncselekmények kapcsán indult eljárások közül 2014-re hány nyomozás zárult sikeresen, hány esetben emeltek vádat, illetve hány esetben állapította meg a bíróság a bűncselekmény elkövetését, és szabott ki büntetést.

Az Áldozatsegítő Szolgálatok esetében szintén folyik adatgyűjtés, amely kitér az ügyfelek által elszenvedett bűncselekmények típusára is. Az adatgyűjtés alapja a rendőrség által adott, Btk. szerinti jogi minősítés. A VIR-hez és a bírósági statisztikai rendszerhez hasonlóan tehát itt sem lehet a gyűlölet-bűncselekmények teljes körét az adatgyűjtésben megfelelően beazonosítani. Fokozza a nehézségeket, hogy a statisztikai adatok rögzítése a rendőrség által jellemzően az eljárás kezdetén kiadott igazolás alapján történik, és bár elvileg van lehetőség a statisztikai rendszerben a besorolást korrigálni a hatóságok későbbi esetleges átminősítő döntése esetén, ez a gyakorlatban sok esetben nem történik meg.

A hatóságok által regisztrált bűncselekmények kapcsán indult eljárásokra vonatkozó adatok mellett hasonlóan fontos lenne a jelenség valódi elterjedtségére vonatkozó, a látenciát is figyelembe vevő kutatások folytatása. Más országokban erre a rendszeres időközönként összehasonlítható kérdőívvel, nagy mintán felvett, reprezentatív áldozatkutatások módszertanát használják, Magyarországon hasonló rendszeres kutatás nem létezik. Az Országos Kriminológiai Intézet 1996-ban, 2000-ben és 2003-ban is folytatott áldozatkutatásokat, azonban ezek a gyűlölet-bűncselekmények témájára nem tértek ki. Egyetlen reprezentatív mintán felvett áldozatkutatás folyt eddig Magyarországon, amely a gyűlölet-bűncselekmények témájára is kitért, a már korábban is említett European Crime and Safety Survey (EU ICS), 2005-ben. Az egyszeri adatfelvétel azonban a jelenség elterjedtsége időbeli alakulásának vizsgálatát nem teszi lehetővé. A Központi Statisztikai Hivatalban a 2000-es évek közepén az Eurostattal együttműködésben elindult egy rendszeres áldozatkutatás módszertanának kidolgozása, próbalekérdezésre is sor került, de az adatfelvétel bevezetésére végül nem került sor.

Az egyes áldozati csoportokat megcélzó, közösségi mintával dolgozó kutatások kapcsán jobb a helyzet. Az elmúlt évek során a legtöbb sérülékeny csoport (romák, zsidók, LMBT emberek, fogyatékos emberek) esetén történt ilyen adatfelvétel (erről lásd bővebben a Gyűlölet-bűncselekmények elterjedtsége című fejezetet). Teljesen hiányoznak ugyanakkor a gyűlölet-bűncselekmények elkövetőire összpontosító kvantitatív és kvalitatív kutatások. Általánosságban is elmondható, hogy a gyűlöletbeszéd kivételével a gyűlölet-bűncselekmények témája a hazai társadalomtudományi, kriminológiai, jogi és rendészettudományi szakirodalomban szinte alig jelenik meg, bár utóbbi két területen az elmúlt néhány évben jelentős javulás tapasztalható. Kiemelendő, hogy több folyóirat tematikus számot szentelt a gyűlölet-bűncselekményeknek, illetve több kapcsolódó konferenciát is szerveztek.

A kutatás során megkérdezett szakemberek döntő többsége egyetértett azzal, hogy az adatgyűjtés kapcsán fontos lenne a gyűlölet-bűncselekmények teljes körének számbavétele, az adatok megbízhatóságának növelése, rendszeres és széles körű közzététele. Többben (bár nem a többség) ellenérzéseket

fogalmaztak meg az áldozati csoportok szétválasztásával szemben. Ezt adatvédelmi szempontból értékelték aggályosnak. Érdekes módon a legtöbb megkérdezett nem volt tisztában azzal, hogy az ENYÜBS rendszer már ma is megköveteli az ilyen szétválasztást.

KÉPZÉS ÉS ÉRZÉKENYÍTÉS

A kutatásban résztvevő szakemberek egyetértettek abban, hogy a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos fellépés javításának kulcsa az érintett szakemberek alapképzésének reformja, illetve célzott továbbképzések szervezése. Valamennyi interjúalany arról számolt be, hogy alapképzésük során nem, vagy csak nagyon felületesen foglalkoztak e témával. A rendőrök közül ugyan többen vettek már részt ilyen ismereteket adó szakmai továbbképzésen, de fontos figyelembe venni, hogy kifejezetten a gyűlölet-bűncselekmények terén jártas interjúalanyokat kerestünk, a mintánk tehát e tekintetben nem volt reprezentatív.

A gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatba kerülő szakemberek elsősorban a jogi- és rendészettudományi, másodsorban a különböző segítő szakmákban (pszichológia, szociális munka, orvostudomány) szerzett végzettséggel rendelkezők közül kerülnek ki. Az interjúalanyok szerint a megfelelő színvonalú szakmai munkához az alábbi ismereteket kellene az érintett szakembereknek elsajátítaniuk az alapképzésük során (természetesen eltérő hangsúlyokkal): a) a gyűlölet-bűncselekmények társadalmi jelensége, az előítéletek működése; b) a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos büntetőjogi ismeretek; c) a gyűlölet-bűncselekmények felismerésével és nyomozásával kapcsolatos speciális kriminalisztikai ismeretek; d) a gyűlölet-bűncselekményeknek gyakran kitett áldozati csoportok szociokulturális jellemzői; e) a gyűlölet-bűncselekmények áldozatainak szükségletei és a velük való kommunikáció módszerei.

Az interjúk alapján megállapítható, hogy a fenti témakörök közül csak a gyűlölet-bűncselekményeknek gyakran kitett áldozati csoportok szociokulturális jellemzői és a büntetőjogi ismeretek jelennek meg a jogi és a rendészettudományi képzésben. Több válaszadó kiemelte, hogy az előbbi kapcsán is leginkább csak a romák jönnek szóba; az LMBT emberek vagy a menekültek és a külföldiek témája alig. Volt, aki problémaként azonosította, hogy a téma csak a társadalomtudományi „szoft” tárgyak keretében kerül elő, márpedig ezen tárgyak presztízse a szakmai tárgyakhoz képest jóval alacsonyabb. Többen kiemelték a képzés pusztán elméleti jellegét, amely nem teszi lehetővé az elsajátított ismeretek gyakorlatba történő átültetését. Az interjúalanyok retrospektív értékelését (alapképzésben évekkal ezelőtt vettek részt) a jelenleg hatályban lévő tantervek elemzése is megerősítette.

Valamelyest jobb a helyzet a rendőrök és bírák továbbképzése terén: az elmúlt években több, kifejezetten a gyűlölet-bűncselekményekre fókuszáló szakmai továbbképzést szerveztek részükre, ugyanakkor ezek az egyszeri, alacsony számú résztvevőt elérő képzések a rendszerszintű változáshoz nem elegendők. Valódi hatásuk csak akkor lehet, ha a rendőri, ügyészi, bírói munkaszervezésben növekszik a specializáció mértéke, és a gyűlölet-bűncselekmények valóban az arra alaposan felkészített szakemberekhez kerülnek. Ebben az esetben sem lehet azonban megkerülni az állomány átfogó felkészítését, hiszen ahhoz, hogy az ügyek az arra szakosodott munkatársakhoz kerüljenek, szükséges, hogy bárki, aki egy ügyvel kapcsolatba kerül, felismerje a gyűlölet-motivációt, és gondoskodjon az ügy megfelelő szervezeti egységhez / munkatárshoz történő továbbításáról. Ennek elsősorban a rendőri munka során van fontos jelentősége, ezért elengedhetetlen a büntetőjogi minősítések meghozatalában kulcsszerepet játszó ügyeletes tisztek és bünyogi helyettesek célzott felkészítése.

Mind az interjúk, mind az áldozati csoportok körében szervezett fórumok során megállapítást nyert, hogy az áldozattal első alkalommal kapcsolatba kerülő rendőröknek (járőr, panaszfelvevő) kiemelt szerepe van. Egy nem kellően empátikus fellépés esetén a sértett együttműködési hajlandósága jelentősen csökken, nagyobb valószínűséggel próbálja elkerülni az eljárást, illetve nem nyilatkozik a bűncselekmény valódi okáról. A nagy számú közrendőr felkészítésére más országokban a „képzők képzése” rendszerű programok terjedtek el, amelyek során helyi képzések megtartására alkalmas rendőrök felkészítése folyik.

Mint arra az áldozatok támogatásával foglalkozó fejezetben már kitértünk, a gyűlölet-bűncselek-

mények áldozatai olyan speciális szükségletekkel rendelkeznek, amelyre az Áldozatsegítő Szolgálat munkatársai jelenleg nincsenek megfelelően felkészítve. Ezért javasolt egy nekik szóló képzési anyag kidolgozása, illetve fontos lenne az áldozatsegítő szolgálatoknál dolgozó pszichológusok célzott felkészítése is.

A szakmai ismeretek átadása mellett szintén fontos szerepe van az előítéletek oldását elősegítő érzékenyítő programoknak. Bár hosszú évek óta léteznek civil szervezetek által működtetett, tapasztalati szakértőkre építő, a gyűlölet-bűncselekményeknek gyakran kitett áldozati csoportokkal is foglalkozó érzékenyítő képzések, ezek a rendészeti és jogi képzést nyújtó intézményekbe egyáltalán nem, a segítő szakmák alapképzésébe pedig csak alig jutottak el.

MEGELŐZÉS ÉS TUDATFORMÁLÁS

Mind a megkérdezett szakemberek, mind az áldozati csoportok körében rendezett fórumok résztvevői egyetértettek abban, hogy a már megtörtént gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos hatósági fellépés megerősítése mellett szükség van a jelenség szélesebb társadalmi kontextusban történő értelmezésére, a jelenséget kiváltó okok megszüntetésére, a megelőzés középpontba állítására. A gyűlölet-bűncselekmények elleni fellépés ezen a ponton a társadalomban meglévő előítéletek felszámolását célzó antidiszkriminációs, illetve esélyegyenlőségi politikák célkitűzéseivel ér össze.

Sokan kiemelték, hogy a hatóságok erőtlenné válása mögött a társadalom többségének érzéketlensége áll: sokan nincsenek tisztában a gyűlölet-bűncselekmények fogalmával, társadalomra való veszélyességével, társadalmi felháborodás hiányában pedig a döntéshozók sem szentelnek megfelelő figyelmet a témának. A gyűlölet-bűncselekmények problémája csak az utóbbi években, különösen a roma-gyilkosságok kapcsán kapott nagyobb nyilvánosságot, de ezt sokan elszigetelt esetnek tekintik, és nem kapcsolják össze a jóval elterjedtebb, alacsonyabb intenzitású támadásokkal. A média ugyan érdeklődést mutat az ilyen esetek után, de a tudósítások sok esetben teljesen figyelmen kívül hagyják az áldozatok szempontjait.

A kutatásba bevont emberek a megelőzés kapcsán az oktatási intézményeknek tulajdonítottak kiemelkedő szerepet mind az előítéletek csökkentése, mind a gyűlölet-bűncselekményekkel szemben elutasító beállítódás megerősítésében. Az egyik interjúalany kiemelte, hogy a rutinszerű iskolai zaklatástól (bullying) sok esetben egyenes út vezet a későbbi súlyosabb, büntetőjogilag szankcionálható magatartásformákig. Az iskolai zaklatás figyelmen kívül hagyása bátorítja az elkövetőket, ugyanakkor kialakítja a tehetetlenség érzését a későbbi áldozatokban. Többen kiemelték, hogy az elfogadó, toleráns beállítódás kialakítása csak elvben szerepel a köznevelés kiemelt céljai között, a gyakorlatban gyakran háttérbe szorul, illetve sok esetben csak a romákra szűkül, és a szexuális és nemi kisebbségekkel, külföldiekkel vagy a fogyatékos emberekkel való bánásmód jóval kevesebb figyelmet kap.

Bár csak kevesen említették, de szintén fontos szólni a generális prevenció mellett a bűnisméltés veszélyét csökkentő, illetve a bűncselekménnyel eszkalálódás veszélyével járó csoportközi konfliktusok kezelésére irányuló kezdeményezésekről. Többen felhozták a helyreállító igazságszolgáltatási módszerek, a szociális készségfejlesztő, illetve az előítélet-kezelő programok fontosságát, különösen a fiatalok, illetve fiatal felnőtt elkövetők esetében. Bár más országokban működik, kifejezetten gyűlölet-bűncselekmények elkövetőit megcélzó hazai programról senki sem tudott beszámolni. A csoportközi konfliktusok kezelésében a mediátoroknak lehet szerepe, és jóllehet történtek kísérletek a rendőrök e téren való felkészítésére, a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a rendőrség kötelességében álló mediátorok az ilyen érzékeny helyzetek kezelésére nem érzik magukat kellően felkészültnek.